

Bán Zoltán András

MAGYAR ÖRVÉNYES

HOLLÓSY SIMON: RÁKÓCZI-INDULÓ (VÁZLAT), 1899

Legszívesebben *A fragment fölénye* címet adtam volna írásomnak, de az foglalt, Németh G. Béla írt ilyen címmel briliáns esszét Arany *Még ez egyszer...* kezdetű töredékéről. Summája erősen idevág: „Verse töredékekből fölépített töredék. Mint e műforma legnagyobb mestereinél. E nagyon fontos lírai műforma ama mestereinél, akik éppúgy tudták, mint ahogy tudta ő is, hogy bizonyos helyzetek megoldhatatlanságának, magatartás-bizonytalanságának elmagányosító, személyiségtörő hatása kifejezésére a fragment nemcsak alkalmasabb, de mélyebb indítást is sugallhat a megoldás vágya irányába a lehetetlenség látszata ellenére is, mint bölcs tanáccsal teljes, kerekre zárt társai.”

És ha már Arany, akkor sokkal inkább *Az ünneprontók* című, 1877-ben írt látomásos ballada zárлата juthat eszünkbe:

*Már józanon a fiu, az apa, férj
Mennének is - íme, közelget az éj -
Nyújtják kezöket nagy-epedve;
A táncosok arcán vérkönyü hull:
De a láb még egyre bokázza vadul,
Viszi a tánc ördögi kedve.*

*Éjfélt hogy üt a toronyóra közel,
Kénkő fojtó szaga terjedez el;
S mint szél ha forogva ragad port:
Úgy táncol el, egy bős harci-zenére,
(Mondják, a pokol tüzes fenekére)
Az egész örijöngő csoport.*

Ha a *Rákóczi-induló* című képre gondolunk, akkor mindig az 1899-ben keletkezett vázlatot említjük. Ám a *Rákóczi-induló* mint megvalósulatlan tervezet voltaképpen képek egész nyalábja, pontosabban: a legkülönfélébb töredékek sorozata. Tudjuk, Hollósy feltehetően amolyan fő műnek tekintette; hihetetlen hosszú ideig dolgozott rajta, az első, 1895-ös vázlattól egészen haláláig; monográfusa, Németh Lajos 1956-os adatai szerint egy csomó vázlat elveszett vagy lappang. Közülük persze a 1899-es a legtokéletesebb, úgyszólván befejezett töredék (I. tábla).

Hollósy műve már befejezetlenül is bekerült a kortárs köztudatba, Bölöni György így írt 1910-ben: „A föld alól feldüböngő magyar Marseillaise, amelynek

zúgására összecsapott magyar testeknek gomolya hömpölyög, messziről és a végtelenségbe. Szakadozva, deformált tagokkal, mintha kloákák szája okádná ki sansculotte-ok rongyolt hadát. A legmegdöbbentőbb vízió, amelyet elődob a lelkes mars, s ha lett volna magyar forradalom, kofák, pesti utcák csőcseléke gondtalan elszánt-ságban, a tömegező összeverődésével így vonult volna fel a magyar Versailles felé... a *Rákóczi-induló* a piktúrában a legszebben jajeszékélő magyar mementó.”

És a mű ismertségét jelzi Ady 1918-as nekrológja is: „Egy anekdotát tudok róla, megtörtént, nem történt, mindegy, de több az igazságnál. Mindenki menekült már azon a vidéken, ahol ő festett: betörték az oroszok. Már majdnem nyakon csípte egy kozák, mikor egyetlen félig megcsinált vásznával, fejét csóválva, ő is elballagott. A *Rákóczi-induló* lehetett ez a megmentett vászondarab vagy valami több?”

Sok mindent nem tudunk. Például azt sem, hogyan válhatott szinte nemzeti dallá, amolyan félforradalmi indulóvá egy 1820-ban Nikolaus Scholl, a k. u. k. hadsereg 32. számú ezredének karmestere által írt dallam még a *Himnusz* Erkel, 1844) és a *Szózat* (Egressy Béni, 1843) előtt. Ráadásul itt még szöveg sincs, az jóval később csapódott hozzá, és Dr. Wekerle Sándor klapanciája igen távol áll Kölcsey és Vörösmarty verseitől:

*Magyarok Istene, rontsd a labanc erejét!
Közeleg az óra csata riadóra
Hogy a magyar akarata, csata vasa, diadala
mentse meg a szomorú hazát.
Hős Rákóczi népe, kurucok, előre!*

És így tovább.

Maga a festmény, vagyis az 1899-es torzó tájkép és történelmi zsánerkép egyidejűleg, voltaképpen a szürrealitásig fokozva. Németh Lajos mesterien írja le a látványt: „A szinte vallásos narkózisba, transzba eső parasztyerek görcsös üvöltéssé torzuló arca, akinek az idegességét csak még kiemeli a mellette álló kis mokány gyerek nyugodtsága, a porfelhőn átvillantó naptól cirógatott leány rohanó tánclépése és a gyermekét magához szorító anya kiáltó szája sugallja a zene tombolássá fokozódó, vérkorbácsoló erejét, a dallamok lelket rabul ejtő száguldását. (...) Hullámszik a tömeg, mint ahogy a mélyből a magasba csap a Rákóczi-induló szilaj ritmusa, kavargó az alakok közt a napsugaraktól sárga porfelhő, és ez a por beleszívódik a ruhákba, kifakítja a színüket, hunyorgásra készíti a belső tüztől merevedő szemeket, összemossa az alakokat. A gomolygó porfelhő még hevesebbé fokozza a tömeg sodródását. A zene birkózik a léptek dobajával, se ehhez a birkózáshoz hasonlóan küzd a mindent belepő, elhomályosító porral a napfény, a nap sugarai megvillannak az égre néző cigánylány rózsaszín kendőjén, piros-kék klárisán, a kiáltó parasztyerek nyitott ingén, kócos haján, a kezében tartott zöld leveleken, és végigpásztazza a lábdobogástól remegő földet.”

Itt minden összemosódik: a táj abszurd lesz és maga is tömeggé válik, míg a figurák tájjá lesznek, természeti tüneményé, *plein air* és (ál)historikus expresszionizmus elegye a vázlat, Réti István szavával: „rémlátomány”.

Magam egy eddig nem létező, magyar (halál)tánchoz hasonlítanám a jelenetet, ez a lenne „magyar örvényes”. Hollósy vászna Liszt kései, Bartókot előlegező zongoradarabjainak rokona. A *Balcsillagzat*, a *Csárdás obstiné*, a *Csárdás macabre*, és egy szintén abszurd, szinte dodekafon tájkép, a *Nuages gris* világa ez. Felharsanó indulók, csatadal-émlékek, melyek egyre inkább önmaguk körül forognak, önmagukba gabalyodnak, és amelyeket azonnal megsemmisít a torlasztott disszonáns akkordok rémisztő súlya. A kísértet-csárdások gyászindulókba torkollanak.

Hollósy talán a millenniumi kiállításra tervezte eredetileg a képet. És bár az eredeti koncepció szerencsére sosem valósult meg, de a sok átfestés, irtózatos művészi küzdelem után mégis a magyar ezredévre reflektál a kép. A *Rákóczi-induló* a *Feszty-körkép* legnagyobb ellenlábasa. Csakhogy itt a magyarok („csupa hajdani eszelősök”) bevonulása a tébolyda felé tart. Vagy onnan indul. Szökött elmebetegnek tánca a magyar történelem.